

- Standartlashtirilgan baholash tizimining yetishmasligi:** O‘zbekistonda oligofrenopedagoglarning kompetentligini baholash uchun yagona standartlar mavjud emas.
- Malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi:** Maxsus ta’lim bo‘yicha treninglar va kurslar soni cheklangan.
- Resurslarning yetishmasligi:** Maxsus ta’lim muassasalarida zamonaviy jihozlar va o‘quv materiallari yetarli emas.
- Jamiyatdagi stereotiplar:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda pedagoglarning ishiga salbiy munosabatlar to‘sqinlik qiladi[^{^24}].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

- Kompetentlikni baholash tizimini ishlab chiqish:** Oligofrenopedagoglarning bilim va ko‘nikmalarini baholash uchun yagona standartlar joriy etish.
- Malaka oshirish dasturlarini kengaytirish:** Maxsus ta’lim bo‘yicha treninglar va xalqaro tajriba almashinuv dasturlarini tashkil etish.
- Resurslarni ko‘paytirish:** Maxsus ta’lim muassasalarini zamonaviy jihozlar va o‘quv materiallari bilan ta’minalash.
- Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashning ahamiyati haqida ommaviy axborot vositalarida kampaniyalar o‘tkazish[^{^25}].

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori (2021) maxsus ta’lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo‘llab-quvvatlaydi, bu esa oligofrenopedagoglarning kompetentligini rivojlantirishda muhim qadamdir[^{^26}].

Xulosa

Oligofrenopedagogning kasbiy kompetentligining tuzilmasi nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, shaxsiy sifatlar, ijtimoiy-kommunikativ qobiliyatlar va innovatsion komponentlardan iborat bo‘lib, ular intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, oligofrenopedagogning kompetentligiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar kompetentlik tuzilmasini chuqr tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2.3. Shaxsiy kompetentlikning mohiyati va o‘rni

Shaxsiy kompetentlik oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi, chunki intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlash nafaqat nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni, balki maxsus shaxsiy sifatlarni ham talab qiladi. Shaxsiy kompetentlik pedagogning emotsional barqarorligi, empatiyasi, sabr-toqati va

moslashuvchanligi kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi, bu esa o‘quvchilarning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu bo‘limda shaxsiy kompetentlikning mohiyati, uning asosiy komponentlari va oligofrenopedagogik faoliyatdagi o‘rni o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbullayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutualipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – shaxsiy kompetentlikning mohiyatini chuqr tahlil qilish va uning oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatdagi ahamiyatini aniqlashdir.

Shaxsiy kompetentlikning mohiyati

Shaxsiy kompetentlik oligofrenopedagogning shaxsiy sifatlari va psixologik xususiyatlarining integratsiyasi sifatida ta’riflanadi, bu sifatlar uning intellektual nuqsonli bolalar bilan samarali ishslashiga yordam beradi. Izbullayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, shaxsiy kompetentlik “pedagogning emotSIONAL barqarorligi, hamdardlik qobiliyati, sabr-toqati va moslashuvchanligini o‘z ichiga olib, o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatishga xizmat qiladi”^[^1]. Ushbu kompetentlik intellektual nuqsonli bolalarning psixologik va emotSIONAL ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o‘ynaydi.

Shaxsiy kompetentlikning mohiyati quyidagi asosiy jihatlardan iborat:

1. **Emotsional barqarorlik:** Stressli vaziyatlarda o‘zini boshqara olish va o‘quvchilarga ijobiy ta’sir ko‘rsatish.
2. **Empatiya:** O‘quvchilarning his-tuyg‘ularini tushunish va ularga mos yondashuvni topish.
3. **Sabr-toqat:** Uzoq muddatli va takroriy jarayonlarda chidamlilik ko‘rsatish.
4. **Moslashuvchanlik:** Har xil o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashish va turli vaziyatlarda mos yechimlar topish.
5. **O‘ziga ishonch:** O‘z ishiga bo‘lgan ishonch va o‘quvchilarga ijobiy motivatsiya berish qobiliyati^[^2].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, shaxsiy kompetentlik oligofrenopedagogning kasbiy muvaffaqiyatining muhim omili bo‘lib, intellektual nuqsonli bolalarning emotSIONAL holatini barqarorlashtirish va ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishda asosiy rol o‘ynaydi^[^3]. Luriyaning nevropsixologik tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, intellektual nuqsonli bolalar ko‘pincha emotSIONAL beqarorlikka moyil bo‘lib, pedagogning shaxsiy sifatlari ularning psixologik barqarorligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega^[^4].

Shaxsiy kompetentlikning asosiy komponentlari

Shaxsiy kompetentlik bir nechta asosiy komponentlardan iborat bo‘lib, ular oligofrenopedagogning faoliyatida o‘ziga xos rol o‘ynaydi. Mutualipova M.J. va

Xodjayev B.X. (2014) shaxsiy kompetentlikni quyidagi asosiy komponentlarga ajratadi:

1. **Emotsional barqarorlik**: Pedagogning stressli vaziyatlarda o‘zini boshqara olishi va o‘quvchilarga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi.
2. **Empatiya va hamdardlik**: O‘quvchilarining his-tuyg‘ularini tushunish va ularga psixologik yordam ko‘rsatish.
3. **Sabr-toqat va chidamlilik**: Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda uzoq muddatli jarayonlarga chidamlilik.
4. **Moslashuvchanlik va ijodkorlik**: Har xil o‘quvchilarining ehtiyojlariga moslashish va yangi yondashuvlar topish.
5. **Axloqiy va kasbiy mas’uliyat**: O‘quvchilarining ta’lim va rivojlanishiga mas’uliyat bilan yondashish[^{^5}].

Emotsional barqarorlik

Emotsional barqarorlik oligofrenopedagogning intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda eng muhim shaxsiy sifatlaridan biridir. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, intellektual nuqsonli bolalar ko‘pincha emotsional beqarorlik va xulq-atvor muammolariga duch keladi, bu esa pedagogdan yuqori darajadagi emotsional barqarorlikni talab qiladi[^{^6}]. Emotsional barqarorlik quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Stressli vaziyatlarda o‘zini boshqara olish.
- O‘quvchilarining xulq-atvoridagi qiyinchiliklarga ijobiy yondashish.
- O‘quv jarayonida tinch va muvozanatli muhitni saqlash[^{^7}].

Empatiya va hamdardlik

Empatiya oligofrenopedagogning o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatishida asosiy rol o‘ynaydi. Izbulleyeva G. (2023) ta’kidlaganidek, empatiya o‘quvchilarining his-tuyg‘ularini tushunish va ularga mos yondashuvni topish imkonini beradi, bu esa ularning psixologik barqarorligini oshiradi[^{^8}]. Empatiya quyidagi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi:

- O‘quvchilarining emotsional holatini aniqlash va ularga psixologik yordam ko‘rsatish.
- O‘quvchilarining individual ehtiyojlariga e’tibor berish.
- Ota-onalar va tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatishga yordam berish[^{^9}].

Sabr-toqat va chidamlilik

Sabr-toqat intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda muhim shaxsiy sifatdir. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, intellektual nuqsonli

bolalarni o‘qitish uzoq muddatli va takroriy jarayonlarni talab qiladi, bu esa pedagogdan yuqori darajadagi chidamlilikni talab qiladi^[^10]. Sabr-toqat quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- O‘quvchilarning sekin o‘quv tezligiga moslashish.
- Xulq-atvor muammolariga ijobiy yondashish.
- Uzoq muddatli korreksion mashg‘ulotlarni davom ettirish^[^11].

Moslashuvchanlik va ijodkorlik

Moslashuvchanlik oligofrenopedagogning turli o‘quvchilarning ehtiyojlariga moslashish va yangi yondashuvlar topish qobiliyatini ifodalaydi. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, moslashuvchanlik pedagogning har bir o‘quvchining individual xususiyatlariga mos ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishiga yordam beradi^[^12]. Moslashuvchanlik quyidagi ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi:

- Har xil ta’lim usullarini qo‘llash.
- O‘quvchilarning kognitiv va emotsiyal holatiga mos dasturlarni moslashtirish.
- Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish^[^13].

Axloqiy va kasbiy mas’uliyat

Axloqiy va kasbiy mas’uliyat oligofrenopedagogning o‘quvchilarning ta’lim va rivojlanishiga mas’uliyat bilan yondashishini ta’minlaydi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, axloqiy mas’uliyat o‘quvchilarning huquqlari va ehtiyojlariga hurmat bilan yondashishni anglatadi, bu esa ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi^[^14]. Bu komponent quyidagi jihatlarni qamrab oladi:

- O‘quvchilarning shaxsiy huquqlariga hurmat ko‘rsatish.
- Ta’lim jarayonidaadolatli va teng yondashuvni ta’minalash.
- Ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan axloqiy munosabatlarni saqlash^[^15].

Shaxsiy kompetentlikning oligofrenopedagogikadagi o‘rni

Shaxsiy kompetentlik oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi, chunki intellektual nuqsonli bolalar bilan ishslash nafaqat texnik ko‘nikmalarni, balki emotsiyal va psixologik yordamni ham talab qiladi. Izbullayeva G. (2023) ta’kidlaganidek, shaxsiy kompetentlik o‘quvchilarning psixologik barqarorligini ta’minalash, ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashda asosiy rol o‘ynaydi^[^16]. Shaxsiy kompetentlikning o‘rni quyidagi jihatlarda namoyon bo‘ladi:

- O‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish:** Empatiya va sabr-toqat o‘quvchilar bilan ishonchli munosabatlar o‘rnatishga yordam beradi.
- Psixologik qo‘llab-quvvatlash:** Emotsional barqarorlik va hamdardlik o‘quvchilarning emotsiyol holatini barqarorlashtiradi.
- Ijtimoiy integratsiya:** Shaxsiy sifatlari o‘quvchilarni tengdoshlari bilan muloqotga jalb qilish va jamiyatga moslashtirishda muhim rol o‘ynaydi.
- Ta’lim jarayonining samaradorligini oshirish:** Moslashuvchanlik va ijodkorlik o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi[¹⁷].

Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasasi” tushunchasi shaxsiy kompetentlikning ahamiyatini ta’kidlaydi. Uning fikricha, o‘quvchilarning potentsial imkoniyatlari pedagogning shaxsiy sifatlari, xususan, empatiya va sabr-toqati orqali ro‘yobga chiqarilishi mumkin[¹⁸]. Luriyaning tadqiqotlari esa shaxsiy kompetentlikning o‘quvchilarning emotsiyol va kognitiv rivojlanishiga ta’sirini tasdiqlaydi[¹⁹].

Shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish yo‘llari

Shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish oligofrenopedagogning kasbiy muvaffaqiyati uchun muhimdir. Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish uchun maxsus treninglar, psixologik mashg‘ulotlar va amaliy tajriba zarur[²⁰]. Quyidagi yo‘llar shaxsiy kompetentlikni rivojlantirishda muhim hisoblanadi:

- Psixologik treninglar:** Emotsional barqarorlik va empatiyani rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurslar.
- Amaliy tajriba:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda tajriba orttirish, masalan, maxsus ta’lim muassasalarida stajirovka o‘tash.
- Refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish:** Pedagogning o‘z faoliyatini tahlil qilishi va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga e’tibor berishi.
- Xalqaro tajriba almashinuv:** Xorijiy tajribalarni o‘rganish va shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro dasturlarda ishtiroy etish[²¹].

UNICEF O‘zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta’kidlanishicha, O‘zbekistonda maxsus ta’lim sohasida pedagoglarning shaxsiy kompetentligini rivojlantirish uchun maxsus psixologik treninglar va malaka oshirish kurslari joriy etilmoqda[²²]. Bu dasturlar oligofrenopedagoglarning emotsiyol barqarorligi va hamdardlik qobiliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Shaxsiy kompetentlikni baholashdagi muammolar va yechimlar

Shaxsiy kompetentlikni baholash va rivojlantirishda bir qator muammolar mavjud:

- Baholash mezonlarining yetishmasligi:** Shaxsiy kompetentlikni baholash uchun aniq mezonlar va standartlar mavjud emas.

- Malaka oshirish imkoniyatlarining cheklanganligi:** Psixologik treninglar va shaxsiy kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan kurslar soni cheklangan.
- Jamiyatdagi stereotiplar:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda pedagoglarning shaxsiy sifatlariga e'tibor berilmaydi, bu esa ularning ishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.
- Resurslarning yetishmasligi:** Maxsus ta'lim muassasalarida shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish uchun yetarli resurslar mavjud emas[^{^23}].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

- Baholash tizimini ishlab chiqish:** Shaxsiy kompetentlikni baholash uchun aniq mezonlar va metodikalar ishlab chiqish.
- Psixologik treninglarni kengaytirish:** Emotsional barqarorlik va empatiyani rivojlantirishga qaratilgan kurslarni tashkil etish.
- Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda shaxsiy kompetentlikning ahamiyati haqida ommaviy axborot vositalarida kampaniyalar o'tkazish.
- Resurslarni ko'paytirish:** Maxsus ta'lim muassasalarini psixologik treninglar va shaxsiy kompetentlikni rivojlantirish uchun zarur resurslar bilan ta'minlash[^{^24}].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-som qarori (2021) maxsus ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa shaxsiy kompetentlikni rivojlantirishda muhim qadamdir[^{^25}].

Shaxsiy kompetentlikning zamonaviy ta'limdagi o'rni

Zamonaviy ta'lim tizimida, ayniqsa inklyuziv ta'limning rivojlanishi bilan, shaxsiy kompetentlikning ahamiyati yanada oshmoqda. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta'kidlaganidek, inklyuziv sinflarda oligofrenopedagogning shaxsiy sifatlari umumiy ta'lim muhitida intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda muhim rol o'ynaydi[^{^26}]. Shaxsiy kompetentlikning zamonaviy ta'limdagi o'rni quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- Inklyuziv ta'limda:** Shaxsiy kompetentlik o'quvchilarni tengdoshlari bilan muloqotga jalganligi va ijtimoiy integratsiyani ta'minlashda muhim.
- Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlashda:** Moslashuvchanlik va ijodkorlik zamonaviy texnologiyalarni o'quv jarayonida samarali qo'llashga yordam beradi.
- Ota-onalar bilan hamkorlikda:** Empatiya va ijtimoiy ko'nikmalar ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalganligi qilishda muhim rol o'ynaydi[^{^27}].

UNICEF O'zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta'kidlanishicha, O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimining rivojlanishi oligofrenopedagoglarning

shaxsiy kompetentligiga yangi talablarni qo‘ymoqda, bu esa ularning emotsional barqarorligi va hamdardlik qobiliyatini rivojlantirishni talab qiladi[^28].

Xulosa

Shaxsiy kompetentlik oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatida muhim o‘rin tutadi, chunki u intellektual nuqsonli bolalar bilan samarali munosabatlar o‘rnatish, ularning psixologik barqarorligini ta’minlash va ijtimoiy moslashuvini qo‘llab-quvvatlashda asosiy rol o‘ynaydi. Emotsional barqarorlik, empatiya, sabr-toqat, moslashuvchanlik va axloqiy mas’uliyat kabi komponentlar shaxsiy kompetentlikning asosini tashkil qiladi. O‘zbekistonda maxsus ta’lim tizimining rivojlanishi, ayniqsa inklyuziv ta’lim va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi, shaxsiy kompetentlikning ahamiyatini yanada oshiradi. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahillar va adabiyotlar shaxsiy kompetentlikning mohiyati va o‘rnini chuqur tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

2.4. Oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari

Oligofrenopedagogning kasbiy faoliyati intellektual nuqsonli bolalar bilan ishlashda nafaqat nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni, balki shaxsiy fazilatlarni ham talab qiladi. Ushbu fazilatlar pedagogning o‘quvchilar bilan samarali munosabatlar o‘rnatishiga, ularning psixologik va ijtimoiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashiga yordam beradi. Ushbu bo‘limda oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari, ularning mohiyati va maxsus ta’limdagi ahamiyati o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning ishlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlarini chuqur tahlil qilish va ularning intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishdagi rolini aniqlashdir.

Oligofrenopedagog shaxsining asosiy fazilatlari

Oligofrenopedagogning shaxsiy fazilatlari uning kasbiy muvaffaqiyatining muhim omilidir. Izbulayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, oligofrenopedagogning fazilatlari “o‘quvchilar bilan ijobiy munosabatlar o‘rnatish, ularning emotsional va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi”[^1]. Ushbu fazilatlar intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlariga mos bo‘lishi kerak. Quyidagi fazilatlar oligofrenopedagog shaxsining asosiy sifatlari sifatida ajratiladi:

1. **Empatiya va hamdardlik**
2. **Emotsional barqarorlik**
3. **Sabr-toqat va chidamlilik**
4. **Moslashuvchanlik va ijodkorlik**